

УДК 376(477):373.5.091(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349392>

Ірина Садова, доктор педагогічних наук, завідувач
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-5392>
Микола Пантюк, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7336-6714>
Соломія Ілляш, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9844-208X>
Оксана Синьчук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті окреслено інноваційні напрями розвитку інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти України, які диференційовано за структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним рівнями. Серед ключових умов ефективної реалізації сучасної інклюзивної практики особливу увагу приділено якісній професійній підготовці педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, а також фахівців інших галузей, що забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслено провідну роль держави у створенні дієвої системи професійної підготовки кадрів різних спеціальностей у сфері інклюзії з подальшим удосконаленням їхньої кваліфікації та професійної майстерності.

Ключові слова: інклюзивна освіта; учень з особливими освітніми потребами; заклад загальної середньої освіти.

Табл. 1. Літ. 5.

Iryna Sadova, Doctor of Sciences (Pedagogy), Head of the Pedagogy and
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-5392>
Mykola Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy and
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7336-6714>
Solomiya Ilyash, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of the Pedagogy
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9844-208X>
Oksana Synchuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy of Primary,
Inclusive and Higher Education Department,
Rivne State University of Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>

INNOVATIVE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The article defines the main directions of the development of national educational inclusion and gives their differentiation at the following levels: a) structural and institutional (the correctional and resource direction of the development of inclusion means the creation of a network of inclusive and resource centers to provide psychological and pedagogical, correctional and developmental service; the social and inclusive direction implements the constructive idea of including children with special educational needs into the educational process for their further successful socialization, professional orientation and life activities); b) state and territorial (observation and evaluation of the international experience in inclusive education and its analysis for the purpose of further creative application in Ukraine; the use of international educational initiatives and inclusive practices in the development of the national normative and legal base aimed at the implementation of state policy in the field of

inclusive education; decentralization with the transfer of a number of powers, financial and other resources from state authorities to local self-governments in order to create an effective system of inclusive education; effective cooperation between state administration and united territorial communities on broadening the network of inclusive and resource centers, their staff, resource, and methodological support; improvement of the conditions for providing individual support and assistance to children and their parents by the state and local self-governments; creation of an effective system of external control and management of the quality of inclusive education (at the state, regional and local levels); the development and update of educational and professional programs for training future teachers to work in inclusive classes; compiling of short-term educational programs for the improvement of the qualifications of head-masters of educational institutions, teachers and other subjects of the inclusive educational process; organization of informational events to increase the social and pedagogical significance of the educational inclusion and expansion of the boundaries of interaction between participants of the inclusive educational space in the "family – school – society" system); c) organizational and managerial (creation of appropriate conditions for preservation physical, mental and spiritual health, as well as a barrier-free architectural environment based on universal design; resource maintenance of inclusive classes; creation of favourable conditions for professional activity, self-education and self-development of teachers of inclusive classes; establishment of systematic cooperation between teachers and parents based on partnership; organization of information campaigns and educational activities to demonstrate the advantages of educational inclusion, and also to eliminate social stereotypes and discriminatory views); d) educational and methodological (maintenance of an individual approach to each child, taking into account their capabilities, needs and characteristics, on the one hand, and individualization of the educational process according to the needs of students on the other hand; development of educational and methodological support for the inclusive educational process, and creation of a complex of means of psychological and pedagogical support of students).

Keywords: *inclusive education; student with special educational needs; general secondary education institution.*

Постановка проблеми. Сучасна школа має завдання формувати особистість, здатну впевнено долати життєві виклики, реалізовувати себе у професійній сфері та постійно працювати над власним розвитком. У перспективі це має бути компетентний спеціаліст, який володіє професійними навичками, уміє спілкуватися, проявляє толерантність і емпатію, готовий навчатися протягом усього життя, аналізувати власний досвід, взаємодіяти з людьми та приймати їхні сильні й слабкі сторони. Однак традиційна освітня система не завжди здатна виконати подібне суспільне замовлення, тому вона потребує глибокого оновлення та реформування відповідно до сучасних потреб. Значні зміни відбуваються й у навчанні дітей з особливими освітніми потребами завдяки створенню інклюзивного середовища у закладах загальної середньої освіти. Модернізація змісту, форм, методів і технологій інклюзивного навчання, а також удосконалення системи психолого-педагогічної підтримки дітей з ООП вимагає комплексної трансформації всієї освітньої галузі. Потрібно відзначити, що саме інклюзивна освіта стала відправною точкою радикальних змін, які поступово охопили всю систему освіти.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі простежується багатоманітність підходів до визначення ключових напрямів розвитку інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти України. Дослідники (А. Колупаєва, О. Мартинчук, І. Луценко, Н. Софій, Т. Сак, О. Федоренко, З. Шевців та ін.) пропонують класифікацію цих напрямів за кількома рівнями: структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним. Водночас, попри вагомість і актуальність означеного напрямку, його практичне втілення педагогами все ще потребує

належного технологічного забезпечення та підтримки.

Метою статті є дослідження основних напрямів розвитку освітньої інклюзії у закладах загальної середньої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасних тенденцій розвитку інклюзивної освіти дало змогу окреслити специфіку умов її виникнення та практичного впровадження для дітей з особливими освітніми потребами. На сьогодні ключовими напрямами структурно-інституційного рівня виступають корекційно-ресурсний та соціально-інклюзивний. *Корекційно-ресурсний підхід* передбачає функціонування інклюзивно-ресурсних центрів, які слугують сучасною моделлю надання психолого-педагогічної допомоги, корекційно-розвиткових послуг та організації супроводу дітей з ООП. Завдяки їхній корекційній орієнтації, співпраці науковців і практиків, розробленню та апробації інноваційних програм, методик і технологій корекції стає можливим удосконалення процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у суспільстві.

В Україні процес системного формування мережі інклюзивно-ресурсних центрів стартував у 2018 році відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 року "Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр" [3; 4]. Основним завданням інклюзивно-ресурсних центрів є проведення комплексної оцінки для визначення особливих освітніх потреб дитини. На підставі отриманих результатів фахівці організовують надання психолого-педагогічної підтримки та корекційно-розвиткових послуг, враховуючи індивідуальні можливості кожного учня. В ІРЦ ведеться реєстр дітей, які пройшли оцінювання та перебувають на обліку, а також здійснюється консультативна й психологічна допомога батькам у

формуванні позитивної мотивації. Крім того, центри проводять моніторинг динаміки розвитку дітей з ООП у співпраці з їхніми родинами та закладами освіти.

Станом на 1 січня 2025 року в Україні функціонує 700 інклюзивно-ресурсних центрів. Попри складні умови воєнного стану, продовжують працювати 674 ІРЦ, які забезпечують комплексну психолого-педагогічну оцінку, надають корекційні послуги та здійснюють супровід навчання дітей з особливими освітніми потребами, включно з внутрішньо переміщеними особами. Водночас 47 центрів залишаються на тимчасово окупованих територіях (Донецька область – 8, Запорізька – 22, Луганська – 9, Херсонська – 8). Окрім цього, приміщення 45 ІРЦ зазнали руйнувань або пошкоджень і наразі не можуть використовуватися за призначенням [2].

Соціально-інклюзивний напрям поступово набуває провідного значення, адже нині в україн-

ському суспільстві дедалі ширше підтримується ідея залучення дітей з особливими освітніми потребами до процесу здобуття загальної середньої освіти. Завдяки узгодженим діям органів влади різних рівнів у сфері впровадження інклюзивної освіти держава робить вагомі кроки для забезпечення рівних можливостей таких дітей, створюючи належні умови для функціонування інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти. Станом на 1 січня 2025 року в Україні діяло 33 397 інклюзивних класів, у яких навчалося 47 610 учнів з ООП. Варто зазначити, що загальна кількість школярів у закладах загальної середньої освіти має тенденцію до зменшення, тоді як чисельність дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, щороку зростає. У таблиці 1 наведено статистичні дані щодо кількості таких учнів у закладах загальної середньої освіти України.

Таблиця 1

Кількість дітей з ООП, які навчалися в інклюзивних класах ЗЗСО України (станом на 1 січня 2025 р.)

Навчальний рік	Кількість учнів з особливими освітніми потребами
2022/2023	33861
2023/2024	40354
2024/2025	47610

Отже, сучасна система загальної середньої освіти зазнає трансформацій під впливом поширення прогресивних ідей інклюзивного навчання. Провідними напрямками її розвитку виступають корекційно-ресурсний та соціально-інклюзивний, які визначають оновлення структури інклюзивного освітнього простору, його організаційної моделі та концептуального оформлення [1]. На нашу думку, подальший розвиток інклюзивної освіти передбачатиме поступове зближення, а згодом і інтеграцію двох основних напрямів, що, у свою чергу, сприятиме зростанню кількості дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти. Ефективність реалізації інклюзивних практик значною мірою визначатиметься узгодженою діяльністю батьків, фахівців психолого-педагогічного супроводу, представників громадськості та інших учасників освітнього процесу. Саме їхня спільна робота забезпечить формування цілісної соціалізованої освітньої системи, що ґрунтуватиметься на принципах гуманізму, толерантності, гнучкості та високої адаптивності.

Поряд із структурно-інституційними напрямами, що формують основу майбутньої системи інклюзивної освіти, на сучасному етапі виокремлюються й інші важливі вектори її розвитку. На-

самперед йдеться про *державно-територіальний рівень*, який охоплює:

- аналіз та моніторинг міжнародного досвіду інклюзивної освіти з метою його творчого адаптування в українських реаліях;

- використання світових освітніх ініціатив та практик при формуванні національної нормативно-правової бази (закони, постанови, програми, концепції, положення), що забезпечують реалізацію державної політики у сфері інклюзії;

- процес децентралізації, який передбачає передачу повноважень, фінансових та інших ресурсів від центральних органів влади до місцевого самоврядування для створення ефективної інклюзивної системи;

- налагодження продуктивної співпраці між державними структурами та територіальними громадами щодо розширення мережі ІРЦ, їх кадрового, матеріального й методичного забезпечення;

- удосконалення умов надання індивідуальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам з боку держави й місцевих органів влади;

- створення дієвої системи зовнішнього контролю та управління якістю інклюзивної освіти на державному, регіональному й місцевому рівнях;

– оновлення та розроблення освітньо-професійних програм для підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних класах;

– запровадження короткострокових програм підвищення кваліфікації для керівників закладів освіти, учителів та інших учасників інклюзивного процесу;

– розвиток організаційних форм командної та консультативної взаємодії між педагогами загальної середньої та спеціальної освіти;

– проведення інформаційних заходів, спрямованих на підвищення соціальної й педагогічної значущості інклюзії та розширення співпраці у системі “сім’я – школа – суспільство” [5, 376].

До наступної групи належать напрями *організаційно-управлінського рівня*, які передбачають:

– реалізацію адміністрацією закладів загальної середньої освіти дієвих заходів, спрямованих на формування ефективного інклюзивного середовища;

– розроблення стратегічних планів розвитку інклюзивних класів у межах ЗЗСО;

– забезпечення можливості надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг у форматі додаткових індивідуальних занять;

– створення персоналізованих освітніх траєкторій навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами;

– організацію умов, що сприяють збереженню фізичного, психічного та духовного здоров’я учнів, а також формування безбар’єрного архітектурного простору на основі принципів універсального дизайну;

– ресурсне забезпечення інклюзивних класів (матеріально-технічне оснащення, ремонт приміщень, облаштування ресурсних кімнат, придбання підручників і спеціального обладнання для корекції психофізичного розвитку дітей з ООП);

– створення сприятливих умов для професійної діяльності, самонавчання та саморозвитку педагогів інклюзивних класів;

– проведення систематичних заходів, спрямованих на підвищення рівня інклюзивної культури педагогів, команди психолого-педагогічного супроводу, батьків та учнів без ООП;

– розвиток партнерської взаємодії між педагогами та батьками дітей з особливими освітніми потребами;

– організацію інформаційних кампаній і просвітницьких заходів, які популяризують переваги інклюзивної освіти та сприяють подоланню суспільних стереотипів і дискримінаційних установок [5, 377].

До останньої групи належать напрями *навчально-методичного рівня*, які охоплюють:

– систематичне оновлення освітніх програм, добір результативних корекційно-розвиткових методик та технологій інклюзивного навчання;

– створення навчально-методичного комплексу для забезпечення інклюзивного освітнього процесу, включно із засобами психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

– формування педагогічних умов, що сприяють спільному навчанню та вихованню учнів з ООП разом із їхніми здоровими ровесниками в інклюзивному класі;

– розроблення дієвих методик для здійснення комплексного психолого-педагогічного моніторингу розвитку дітей з ООП та оцінювання їхніх навчальних результатів [5, 379].

Таким чином, ключовою умовою успішного впровадження інклюзивної освіти є подолання суспільних упереджень та поширення знань про її сутність і завдання серед педагогів і батьків. Модель інклюзивного освітнього простору в закладах загальної середньої освіти має стати соціокультурним еталоном, що ґрунтується на визнанні цінності життя кожної дитини, її праві бути прийнятою у соціальній та освітній спільноті, а також на толерантному ставленні до різноманіття індивідуальних проявів.

Сучасна інклюзивна школа повинна функціонувати як освітній заклад, у якому працює згуртований колектив однодумців із високим рівнем інклюзивної культури, налагоджена міждисциплінарна співпраця та створені умови для подолання дискримінаційних бар’єрів, що перешкоджають повноцінному залученню дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу. У цьому контексті формування інклюзивної культури, толерантного ставлення суспільства до дітей з ООП та позитивного сприйняття їхнього прагнення навчатися в закладах загальної середньої освіти має стати пріоритетним завданням державних і місцевих інституцій.

Вирішальне значення належить гуманістичній позиції педагога, яка базується на вірі в кожную дитину та готовності прийняти її такою, якою вона є. Саме завдяки тісній взаємодії учасників інклюзивного освітнього простору в системі “сім’я – школа – суспільство” можливий подальший розвиток інклюзивної освіти. Отже, інклюзія як багатовимірне педагогічне явище, що спирається на визнання унікальності кожної дитини та відмову від будь-яких форм дискримінації, покликана забезпечити рівноправне включення й активну участь усіх учнів у системі загальної середньої освіти, сприяючи їхній успішній соціалізації.

Серед ключових чинників успішного впровадження інклюзивної освіти особливе місце займає якісна професійна підготовка педагогів, здатних організовувати та реалізовувати інклюзивне навчання, а також фахівців суміжних спеціальностей, які забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Ефектив-

на інклюзія передбачає не лише засвоєння нових знань педагогами, а й розвиток умінь вибудовувати продуктивну взаємодію між усіма учнями інклюзивного класу, виявляти та розкривати внутрішній потенціал кожної дитини. У цьому контексті важливою є роль держави у створенні дієвої системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів різних галузей, що працюють у сфері інклюзивної освіти.

Безперечно, подальші наукові дослідження інклюзивних процесів у найближчій перспективі сприятимуть ефективному вирішенню проблеми навчання дітей з ООП в Україні. Важливим чинником цього стане конструктивна співпраця між державними та місцевими органами влади, педагогами, фахівцями інклюзивної освіти та батьками на засадах соціального партнерства. Крім того, для забезпечення доступності та якості освітніх послуг необхідно створити систему моніторингу діяльності закладів інклюзивної освіти, яка враховуватиме рівень соціально-психологічного комфорту всіх учасників освітнього середовища.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що всі окреслені напрями реалізації провідних тенденцій інклюзивної освіти сприяють удосконаленню стратегій інклюзивного навчання та забезпеченню їх основних функцій – залученню більшості дітей з особливими освітніми потребами до системи інклюзивної освіти незалежно від характеру порушень розвитку, індивідуальних можливостей чи здібностей. Таким чином, аналіз теоретичних положень і практичного досвіду, а також результати проведеного дослідження підтверджують, що нині в Україні простежуються загалом позитивні тенденції у реалізації головної мети та завдань інклюзивної освіти, спрямованих на забезпечення вільного доступу дітей з ООП до освітнього процесу закладів загальної середньої освіти, підвищення його ефективності та якості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження сучасних українських практик інклюзивної освіти та аналіз проблемних ситуацій у сфері навчання дітей з особливими освітніми потребами демонструють наявність численних бар'єрів, що стримують ефективність її впровадження. Серед основних перешкод виділяють інформаційні; організаційно-правові, фінансові, архітектурні, соціально-психологічні.

В Україні окреслено ключові інноваційні напрями розвитку інклюзивної освіти у закладах загальної середньої школи, які розподілено за кількома рівнями: структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним. Серед пріоритетних зав-

дань особливу увагу приділено якій професійній підготовці педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання, а також спеціалістів інших галузей, що забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Водночас наголошено на провідній ролі держави у формуванні дієвої системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців різних напрямів, що працюють у сфері освітньої інклюзії, з метою постійного вдосконалення їхньої професійної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інклюзивна освіта: підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харві; пер. з англ. Київ: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
2. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
5. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.

REFERENCES

1. Lorman, T., Deppeler, Dzh. & Kharvi, D. (2010). *Inkluzivna osvita: pidtrymka rozmaittia u klasi* [Inclusive education: supporting diversity in the classroom]. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzivnoho navchannia u zakladykh zahalnoi sereдноi osvity: Postanova KМУ vid 15 veresnia 2021 r. № 957 [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 957 of September 15, 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education : Law of Ukraine of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
4. Pro povnu zahalnu sereдnu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. № 463-IX [On complete general secondary education: Law of Ukraine of 16.01.2020 No. 463-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> [in Ukrainian].
5. Sadova, I. (2020). *Inkluziia u zakladykh zahalnoi sereдноi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku: monohrafiia* [Inclusion in general secondary education institutions of Ukraine: development trends: monograph]. Drohobych, 448 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025

